

**КЪМ ВЪПРОСА ЗА АСПЕКТУАЛНИТЕ ОГРАНИЧЕНИЯ
ПРИ ИЗРАЗЯВАНЕТО НА ПРОХИБИТИВНОСТ
В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК**

Красимира Чакърова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ON THE ASPECTUAL RESTRICTIONS IN EXPRESSING
PROHIBITION IN CONTEMPORARY BULGARIAN**

Krasimira Chakarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The object of research in this article are the aspectual restrictions in the grammatical expression of *prohibition* in contemporary Bulgarian. An important goal of the analysis is not only to present the cases in which the aspectual semantics of the verbs in perfective aspect restricts the functioning of the prohibitive forms, but also to explore the causes of this manifestation of defectivity. The non-prohibitive realizations of the negative imperative formed by the perfectives have also been considered in the analysis.

Key words: prohibition, imperative, perfective aspect, aspectuality, transposition, functional restriction

Във фокуса на научния анализ е поставен проблемът за аспектуалните ограничения при граматичното изразяване на прохибитивно значение¹ в съвременния български език. За съществуването на подобни ограничения се споменава както в системните граматики, така и в специализирани лингвистични проучвания, но въпреки това темата не може да се смята за изчерпана. Достатъчно е да споменем, че в сравне-

¹ Това значение има две основни разновидности: а) ситуативен прохибитив – забранява се действие, протичащо в момента или предстоящо в конкретна ситуация (напр. **Недей да говориш така, обиждаш ме!**; **Не отваряй прозореца, ще стане течение!**); б) константен прохибитив – принципно се забранява извършването на дадено действие в бъдеще (**Не преминавайте, когато светофарът свети червено**; **Не прекалявайте с алкохола, за да не увредите черния си дроб!**).

ние с другите славянски езици нашият език притежава по-богат набор от граматични прохибитивни експликатори (срв.: *не пиши, недей да пишеш, недей писа, да не пишеш, да не си писал, стига си писал* и др.²). Логично възниква въпросът дали аспектуалната семантика на изходните глаголи е рестриктивна при реализацията на всички посочени граматични средства, или става дума за точно определени формални групи. От съществено значение е да се потърсят и причините за констатираните ограничения и не на последно място – да се акцентува върху възможността за преодоляване на аспектуалните рестрикции и да се коментират произтичащите от това формално-семантични трансформации. Успешното изпълнение на споменатите задачи би хвърлило допълнителна светлина върху специфичния характер на взаимодействие между категориите статус³ и вид на глагола.

Още в началото се налага да припомним, че с термина *прохибитив* (от лат. *prohibitō* – „забрана“) обикновено се назовава „съчетанието на императива с отрицание“ (Гусев 2005: 7), т.е. прохибитивът се разглежда като един от семантичните подтипове на повелителното наклонение. Това обаче не означава, че комбинирането на двата маркера – статусен⁴ и модален, е задължително условие, за да говорим за прохибитивност. Както е известно, не всички отрицателни повелителни форми в съвременния български език изразяват забрана за извършване на действие – срв. напр.: *Дано не ми се сърди!*; *Дано не го е познал!* (оптативно значение); *Нека не мълчим, когато хората с уверждения протестират!* (хортативно значение⁵) (Чакърова 2018). От друга страна, съществуват прохибитивни форми без участието на оператора за отрицание *не*. Вместо него се използва специализирани-

² Вж. по-подробно у Чакърова 2018.

³ С този термин И. Куцаров назовава морфологична категория на глагола, която се основава „на отношението на действието (или резултата от действието) към реалността (подч. е на авт.), т.е. [...] то (действието – б. м., К. Ч.) се характеризира само за себе си, независимо от говорещото лице, глаголното лице (глаголния субект) и изказването“. Категорията е двучленна и „се гради върху формално-семантичната привативна опозиция отрицателност~неотрицателност (с главно значение на немаркирания член – утвърдителност)“ (Куцаров 2007: 373).

⁴ Отрицателните форми са маркирани от „частицата-морфема *не*“ (Куцаров 2007: 373), която се съдържа и в маркерите *няма, недей* и др.

⁵ По-подробно за значенията на императива в българския език вж. Чакърова 2009.

ят маркер за забрана *стига*, който не се съчетава с допълнителен императивен маркер (напр. *Стига си говорил*⁶!) (вж. Чакърлова 2018).

Споменатите факти потвърждават становището на В. С. Храковски, че „семата ‘волеизявление’ не влиза в сферата на действие на оператора за отрицание“ (Храковски 1990: 210 – 211). Неслучайно мястото на *не* в състава на българските граматични прохибитивни експликатори, образувани с *да* или *нека* (*нека да*), е винаги след тези частици – срв.: *Никой да не мърда!*; *Да не си дошла повече!*; *Нека не влиза, не мога да го понасям!* и др.

В следващото изложение ще спрем вниманието си върху една от най-характерните прояви на аспектуална дефективност при изразяването на забрана в съвременния български език: рестрикцията ***[прохибитив + перфектив]**.

Общоприето е мнението, че прохибитивните форми в нашия език се образуват „само от несвършени глаголи“ (ГСБКЕ 1983а: 367)⁷. Според традиционната видова теория става дума както за безпредставъчни имперфективи от типа *пиша, ходя, ям* и др., така и за „вторични“ глаголи като *преписвам, разказвам, окапвам* и др. (т.е. граматични итеративи – вж. Чакърлова 2003). Срв. напр.: „При употреба на повелително наклонение в отрицателен смисъл, т.е. когато се изразява забрана, е възможен само несвършеният глаголен вид [...]“ (разредката е на авт. – К. Ч.) (Андрейчин 1944, цит. по 1978: 248); „В българския език забраната за съвместяване на значенията за свършен вид и императив с отрицание е пълна“, което „се обяснява от самата природа на вида“ (Норман 1980: 119); „[...] видова конкуренция в повели-

⁶ Р. Ницолова нарича формите със *стига* „императивни форми за прекратяване на действието“ (Ницолова 2008: 404).

⁷ Изключение в това отношение правят някои несвършени глаголи със специфично лексикално значение (модални, безлични, статални), от които не могат да се образуват повелителни форми (не само отрицателни, но и положителни) – срв.: *мога, трябва, мръква, личи (си), гранича, съдържам, състои се* и др. (примерите са на Р. Ницолова 2008), – както и „вторични“ глаголи с „чисто видова“ („празна“) представка от типа *написвам, прочитам, окъпвам, послужвам, окосявам* и др., употребявани рядко при изразяване на забрана – срв.: **Не написвай коментар(и), ако си неграмотен* и *Не пиши коментар(и), ако си неграмотен*; **Стига сте окъпвали детето с хладка вода* и *Стига сте къпали детето с хладка вода!* (за дефективността на подобни производни глаголи вж. коментара у Чакърлова 2003: 100 – 101). Специфично отклонение от обичайния модел на формообразуване представлява и устойчивият израз *Не дай боже!*, в който формата *дай* „е останала по традиция от миналото, когато е означавала несвършен вид“ (ГСБКЕ 1983а: 368).

телно наклонение при отрицание не съществува“ (Станков 1976: 101); „Отрицателните форми на императива (в т. ч. се включват както формите с *не*, така и с *недей* – б. м., К. Ч.) се образуват [...] само от глаголи от несв. вид⁸“ (Ницолова 2008: 403); „Важно граматично ограничение в българския език е свързано със забраната за съчетаване на отрицанието с глаголи от СВ в императив“ (Иванова, Градинарова 2015: 50)⁹.

Наблюденията ни върху ексцерпирания материал убедително подкрепят цитираните заключения – срв.:

а) при изразяване на ситуативна забрана: *Не пиши това писмо!*, но **Не напиши това писмо!*; **Не препиши/допиши/подпиши* (и др.) *това писмо!*; *Не пишете повече, няма време!*, но **Не напишете/препишете/допишете... повече!*; *Не му казвай точно сега!*, но **Не му кажи точно сега!*; *Недей да се смееш, когато ти говоря!*, но **Недей да се изсмееш/засмееш* (и др.), *когато ти говоря!*; *Стига сме яли!*, но **Стига сме изяли!*; *Нека не четете вече!*, но **Нека не прочетете/изчете* (и др.) *вече!*; *Нека не влиза, не мога да го понасям!*, но **Нека не влезе, не мога да го понасям!* и др.;

б) при изразяване на константна забрана: *Не излизайте без шапки, когато е студено!*, но **Не излезте без шапки, когато е студено!*; *Не обиждай приятелите си!*, но **Не обиди приятелите си!*; *Не пишете доноси, подло е!*, но **Не напишете доноси, подло е!*; *Нека не се занимава с глупости!*, но **Нека не се занимае с глупости!* и др. под.

Важно е да се уточни, че споменатото аспектуално ограничение не е характерно само за българския език¹⁰. Макар в останалите славянски езици да се срещат отрицателни повелителни форми, образувани от перфективни глаголи за неконтролируемо действие (най-

⁸ Курсивът е на авт.

⁹ Както отбелязват учените медиевисти, подобно ограничение не е съществувало в старобългарския език. Там прохибитивните форми са можели да се образуват и от перфективи (вж. у Мирчев 1985: 85) – срв. напр.: носнѣ ... не оубон сѧ прнѣтн женѣ твоѣмъ марнѣ Мт 1.20; не ожеститѣ срѣдѣць вашѣхъ. ꙗко въ прогнѣванн Сп 94.8; Пршльецъ есмь азъ на землн. Не съкръын отъ мене заповѣдеи твоѣхъ Сп 118.19 (Речник 1999: 939).

¹⁰ Срв. напр. в рус.: **Не отпусти меня!*; **Не расскажите о своих планах!* и др. На този факт обръща внимание Ю. С. Маслов: „Значителното разширяване на употребата на несвършения вид за сметка на свършения се наблюдава [...] и в повелителното наклонение в други славянски езици [...]. В частност в руски език при отрицание използването на повелително наклонение от свършен вид е силно ограничено, макар да не е изчезнало напълно“ (Маслов 1982: 283).

често с неприятен, нежелан резултат), тези форми обикновено не изразяват забрана, а превантивно значение – срв. напр. в руски: *Не упади!* (= Пази се да не паднеш!); *Не подсколзнись!*; *Не вывихни себе ногу!*; *Не обожгись об утюг!* и мн. др. (примерите са на Пете 1991)¹¹, но **Не отпусти его!*; **Не расскажите об этом!*. Спецификата на българския език се състои в това, че употребата на подобни форми за „предпазване“ е също толкова неграматична, колкото и на прохибитивните форми, в които участва перфектив – срв.: **Не падни!*; **Не се подхлъзни!*; **Не си навехни крака!*; **Не се опарì на ютията!* и др.

Ако се опитаме да потърсим причините за разглежданата аспектвална рестрикция при функционирането на прохибитивните форми, бихме посочили следните обстоятелства:

1. Семантиката на перфективите

Както сме отбелязвали в предишно наше изследване¹², наред с основното си значение (цялостност, комплексност, завършеност на действието), глаголите от свършен вид притежават и няколко допълнителни значения: еднократност, конкретност и ефективност (постигнатата цел на действието). Именно комбинацията между тези значения се оказва сериозно препятствие при вербализирането на константна или ситуативна забрана.

Константната забрана например не може да бъде отнесена към конкретно, единично и вече завършено действие, което е постигнало целта си¹³, т.е. превърнало се е в събитие¹⁴. Семантична несъвместимост със СВ се забелязва и при употребата на ситуативен прохибитив, забраняващ дадено действие „още от основи, без да се стига до предс-

¹¹ Нещо повече, в подобни примери употребата на „вторични“ глаголи от несвършен вид (итеративи) е невъзможна – *„Не поскользнись! / *Не поскользывайся!“* (Кобозева 2010: 31).

¹² Вж. Чакърва 2017.

¹³ За значението постигнатата цел на действието вж. Пенчев 1990.

¹⁴ В своето изследване, посветено на спецификата при употребата на българските глаголни видове в отрицателен императив, М. Кюнаст също обръща внимание върху семантиката на перфективите – срв.: „Перфективните глаголи изразяват квалитативна промяна на глаголното състояние – преходен процес от състояние на подготовка към резултативно състояние. [...] От перспективата на аспектвалната интерпретация употребата на перфективен глагол в императивно изказване поставя акцента върху завършеността на заявената чрез императива ситуация, тъй като състоянието на резултат е включено във времевия обхват на задължението“ (Кюнаст 2008, <http>) (преводът тук и по-нататък е мой, К. Ч.).

тава за неговата синтетична цялост“ (Андрейчин 1944, цит. по изд. от 1978: 248)¹⁵.

2. Вътрешносистемната аспектуална конкуренция (итеративи vs. перфективи)

Като причина за невъзможността на свършените глаголи да участват при образуването на форми за забрана, може да се посочи една от най-ярките специфики на българския глаголен вид – генерализирането на процеса граматична итеративация¹⁶ (традиционно наричан „вторична имперфективация“). Като преки семантични аналози на перфективите, от които са образувани, от една страна, и като функционални биаспективи¹⁷ – от друга, итеративните глаголи се оказват предпочитани при изразяването на прохибитивно значение. Според М. Кюнаст прохибитивът в нашия език „създава контекст на аспектуална „принуда“¹⁸, който изисква задължителна употреба на глаголи от несвършен вид“ и по този начин води до вторична имперфективация (Кюнаст 2008, <http>). Само тези глаголи „позволяват включване на времето на говорене в референтното време, като същевременно показват и времевата ограниченост на ситуацията“ (Кюнаст, цит. съч.).

Заслужава внимание обяснението на авторката, че аспектуалната рестрикция при образуването на отрицателни повелителни форми се дължи на неспособността на самостоятелно употребените глаголи от СВ да изразяват време като предикати в главното изречение (за разлика от глаголите от свършен вид в други славянски езици) (вж. Кюнаст, цит. съч.). Тази типологическа разлика се разглежда като пряко следствие от сложността на отношенията между категориите време, вид и наклонение в съвременния български език.

¹⁵ По думите на Л. Андрейчин тази особеност на прохибитива се подкрепя красноречиво от съществуването на сложни форми със спомагателен глагол *недей*, при които „вниманието се съсредоточава именно върху прякото извършване на действието“ (Андрейчин, цит. съч.: 248). Изследователят отбелязва, че поначало повелителното наклонение „подтиква по самото си естество към пряко действие“, като представата за протичането на това действие „изпъква по-силно от представата за неговата синтетична завършеност“ (Андрейчин 1944, цит. по изд. от 1978: 247).

¹⁶ Вж. Чакърова 2003.

¹⁷ Характеристиката „биаспективност“ не може да бъде отнесена единствено към споменатите по-горе итеративи с „чисто видова представка“ (*написвам, прочитам* и др.), които се реализират в неактуален план.

¹⁸ У авторката „коерсия“ (бел. моя, К. Ч.).

По наше мнение подобна идея не е достатъчно обоснована. Би могло да се възрази, че ограничението при използването на перфективи в отрицателен императив за забрана се наблюдава и в такива славянски езици, в които самостоятелната темпорална употреба на СВ в главни изречения е напълно възможна (срв.: *Я скажу тебе все* (рус.), *Ja powiem ciębie wszystko* (пол.), *Řeknu ti všechno* (чеш.)¹⁹ и др.).

От друга страна, заслужава внимание фактът, че рестрикцията ***[прохибитив + перфектив]** в съвременния български език не е безусловна (абсолютна). Доказателство за това е съществуването на второлични резултативни *да*-конструкции²⁰ за забрана, в които участват глаголи от СВ: – срв.: *Да не си повторил* (вм. *не повтаряй*)! (Г. Караславов); *И да не си ми казал още веднъж за имане, че главата ти пречуквам, хубаво да знаеш!* (Й. Йовков); *Да не си посмял да ме пипнеш!* – *извикала оная* (Ив. Петров); *Да не си излязла навън, да не си пристъпила през прага навън, че ще те пребия* (Й. Йовков) и др.

Характерно за тях е, че се реализират в подбудителни изречения²¹ и изразяват предимно ситуативна забрана, към която се добавя и значението за предупреждение или закана. Не са неутрални в стилистично отношение и нямат пряк формално-семантичен аналог в останалите славянски езици. К. Попов разглежда появата им като следствие от „невъзможността да се образува отрицателна повелителна форма от свършения вид на глагола“ (Попов 1976: 383). Според нас обаче съществуването на конструкции от споменатия тип е резултат от транспозиция, при която се забранява не само дадено действие, а и неговият възможен резултат

Подобно на останалите транспозиции на резултативните (у В. Маровска „перфектните“) форми (вж. Маровска 1998: 177), и тук конотацията се изразява в по-голямата категоричност на волята на говорещия за забрана на дадено действие.

¹⁹ В лингвистиката неведнъж е отбелязвано, че подобни презенсни форми от СВ имат футурално значение (функционират като „просто бъдеще време“). Способността на СВ да „проектира“ действията в плана на бъдещето се дължи на комбиниранието на значенията завършеност и постигната цел (ефективност) (вж. Чакърова 2017).

²⁰ За статута на императивните образувания с частица *да* вж. Чакърова 2009: 42 – 43.

²¹ При употреба във въпросителни изречения резултативните *да*-конструкции (както и нерезултативните им съответствия), образувани от СВ, изразяват непрохибитивно значение: предполагаема (но често нежелана от говорещия) възможност за наличие на резултат или за извършване на действие – срв.: *Да не си ми казала за парите?*; *Ани, да не ме излъжеш?* и др.

По-различна е ситуацията при второличните нерезултативни отрицателни *да*-конструкции, образувани от СВ. Подобно на резултативните си корелати, понякога те се използват в случаи, когато осъществяването на действието зависи от волята на прекия събеседник, към когото е насочен апелативният израз – срв. напр.: *И да не кажеш* (вм. *не казвай*) *на никого, че си ме видяла, защото морето ще стане път и жените ще се мъкнат тук в усамотението ми* (Н. Казандзакис, прев. Г. Куфов); *Хем, Колка, да не изядеш всичко сам... И на брат си остави...* (А. Приставкин, прев. З. Петрова) и др.

Конструкцията от този тип могат да се разглеждат като транспозитивни употреби в рамките на аспектуалната категория повтораемост на глаголно действие (вж. у Чакърова 2003): вместо маркираната итеративна форма, изразяваща повторителност, хабитуалност, се употребява немаркиран перфектив (с главно значение еднократност). Така чрез забраната за извършване на отделно действие се отхвърля самата презумпция за неговото възпроизвеждане, подчертава се нежеланието на говорещия да приеме подобна възможност.

Прави впечатление обаче, че експлицираното в някои от разглежданите примери значение може да се определи по-скоро като молба, препоръка, наставление, предупреждение, отколкото като забрана – срв.: *Павле, да не ни забравиш на сватбата!* (= *молим те да си спомниш за нас на сватбата*) (Й. Йовков); *Доверяваме ти се, ама да не ни предадеш!* (<https://m.offnews.bg>, 30.07.2014 г.); *Мои деца, да не ме оставите сама на стари години!*²² и др.

Изхождайки от показанията на илюстративния материал, не сме склонни да приемем позицията на някои автори, че негираните нерезултативни *да*-конструкции от СВ се използват основно с превантивно значение²³. Смятаме, че дори когато в примери като цитираните се усеща нюанс на предупреждение, в тях отсъства идеята за предпазване на събеседника от нежелано действие, присъща на „чистите“ превантиви като рус. *Не упади!*

За същинска „предохранителна“ семантика в българския език можем да говорим само при употребата на отрицателни *да*-конструкции от перфективи, които (аналогично на ситуацията в останалите славянски езици) означават неконтролируемо и обикновено „отрицателно“ действие (Пете 1984: 97) – срв.: *Митко, да не счупиш чашата!*; *Да не се разболеете – много е студено!*; *Да не закъснееш*

²² Примерът е на Пете 1991.

²³ Срв.: „в тези случаи *да*-формите са поели функцията на отрицателните императивни форми от свършен вид за изразяване на предпазване“ (ГСБКЕ 1983б: 68).

за влака!; **Да не се подхлъзнеш на леда!** и др. Подобни примери изразяват притеснението на говорещия, че „слушателят може да извърши дадено действие вследствие на недостатъчно внимание или недобро обмисляне“ (ГСБКЕ 1983б: 68), както и желанието му да предпази събеседника от извършване на това действие.

Извън обсега на настоящото изследване остава въпросът за непрохибитивните употреби на негираните повелителни форми и конструкции, образувани от СВ, които могат да изразяват различни модални значения: рекомендативно, пермисивно, оптативно²⁴ – срв.: „Ако са студенти, **нека не дойдат** на голяма група. Просто, лекичко, по трима-четирима“, казва глас, представящ се за служител в администрацията (www.vestnikataka.bg, 1.11.2013 г.); **Пък аз нито се моля, нито се разкайвам, а си мисля: „Нека не ми прости. Ще ида на нашето лозе да размисля, преди да вляза в пъкъла“** (Е. Станев); **Да не се стопиш след смъртта си!** (Й. Йовков); **Да не цъфнеш, да не пекнеш, / дъще моя, със Дойчина** (Хр. Ботев); **Нека ме удари праведният; това ще ми бъде благодат [...] главата ми нека не се откаже от него; защото още и сред злобата им аз ще се моля** (<https://bibliata.zahristos.org>); **Нека не се повтори** грешката с пясъчните дюни (luboslovie.bg, 18.07.2016 г.); **Дано не ми се разсърди!** и др. В тази група се включват и примери от типа: **Ти не го възпитай, не му създай** навици навреме, пък после се оплаквай...²⁵; **Ти не си плати навреме сметката, пък после ще стоиш без телефон**²⁶ (вм. не можеш да не си платиш = плати си сметката навреме) и др., които според Р. Ницолова са „транспозитивни за означаване на възможно действие“ (Ницолова 2008: 407). Отрицанието в тях е реторично, а „заповедта има фактически позитивен характер“ (ГСБКЕ 1983а: 271)²⁷.

В заключителната част на изследването ще представим в обобщен вид изводите от направения анализ.

1. При изразяването на значението забрана в съвременния български език е налице аспектуална рестрикция: граматичните прохибитивни средства обичайно не се образуват от свършени по вид глаголи. Изключение правят единствено някои транспозитивни употреби, които нямат преки аналози в останалите славянски езици.

²⁴ За отделните семантични реализации на българския императив вж. Чакърлова 2009.

²⁵ Примерът е от ГСБКЕ 1983а.

²⁶ Примерът е на Ницолова 2008.

²⁷ По-подробно за непрохибитивните употреби на отрицателния императив от СВ вж. в ГСБКЕ 1983а: 270 – 271.

2. Основните причини за наличието на споменатото ограничение са свързани преди всичко със семантиката на перфективите, както и с генерализирането на процеса граматична итеративация в българската видова система.

3. Рестрикцията ***[прохибитив + перфектив]** не е характерна само за нашия език; тя е общославянска. При изразяването на превантивно значение обаче българският език се отличава съществено от останалите родствени езици: той не притежава форми за предпазване, образувани по модела *не* + синтетичен императив от СВ. Вместо тях се използват отрицателни *да*-конструкции от типа *да не паднеш, да не се разболеете* и др.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1978:** Андрейчин, А. *Основна българска граматика*. [Andreychin, L. *Osnovna balgarska gramatika*.] София: Наука и изкуство, 1978.
- ГСБКЕ 1983а:** *Граматика на съвременния български книжовен език. Морфология*. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Morfologiya.] София: Изд. на БАН, 1983.
- ГСБКЕ 1983б:** *Граматика на съвременния български книжовен език. Синтаксис*. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Sintaksis.] София: Изд. на БАН, 1983.
- Гусев 2005, http:** Гусев, В. Ю. Типология специализированных глагольных форм императива. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 2005. [Gusev, V. Yu. Tipologija spetsializovannyh glagol'nyh form imperativa. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchyonoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk. Moskva, 2005.] // 12 септември 2018 <<https://docplayer.ru/27350809-Tipologiya-specializirovannyh.html>>.
- Иванова, Градинарова 2015:** Иванова, Е. Ю., А. А. Градинарова. *Синтаксическая система българского языка на фоне русского*. [Ivanova, E. Yu., A. A. Gradinarova. Sintaksicheskaja sistema bolgarskogo jazyka na fone russkogo.] Москва: Языки славянской культуры, 2015.
- Кобозева 2010:** Кобозева, И. М. Скрытая именная категория эталонности и эталоны. [Kobozeva, I. M. Skrytaja imennaja kategorija etalonnosti i etalona.] // *Известия РАН. Серия литературы и языка*, том 69, 2010, № 6, 31 – 39.

- Куцаров 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология.* [Kutsarov, I. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2008.
- Кюнаст 2008, http:** Kuehnast, M. Aspectual coercion in Bulgarian negative imperatives. // W. Abraham, & E. Leiss (Eds.). *Modality-Aspect interfaces: Implications and typological solutions.* [Typological Studies in Language 79]. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008, 175 – 196. // 26 май 2019 <https://www.academia.edu/30129367/Aspectual_coercion_in_Bulgarian_negative_imperatives>.
- Маровска 1998:** Маровска, В. *Стилистика на българския език.* [Marovska, V. Stilistika na balgarskiya ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1998.
- Маслов 1982:** Маслов, Ю. С. *Грамматика на българския език.* [Maslov, Yu. S. Gramatika na balgarskiya ezik.] София: Наука и изкуство, 1982.
- Мирчев 1985:** Мирчев, К. *Старобългарски език.* [Mirchev, K. Starobalgarski ezik.] София: Наука и изкуство, 1985.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya.] София: УИ „Св. „Климент Охридски“, 2008.
- Норман 1980:** Норман, Б. Ю. *Болгарский язык.* [Norman, B. Yu. Bolgarskiy jazyk.] Минск: Изд. БГУ, 1980.
- Пенчев 1990:** Пенчев, Й. За функционирането на времената в текста. [Penchev, Y. Za funktsioniraneto na vremenata v teksta.] // *Съпоставително езиковедие*, 1990, № 4 – 5, 253 – 256.
- Пете 1984:** Пете, И. Към употребата на глаголите от свършен вид в отрицателни подбудителни изречения. [Pete, I. Kam upotrebatata na glagolite ot svarshen vid v otritsatelni podbuditelni izrecheniya.] // *Dissertationes slavicae. Sectio linguistica*, 16, 1984, 95 – 101.
- Пете 1991:** Пете, И. Употребление глаголов совершенного вида в болгарских и русских отрицательных побудительных предложений. [Pete, I. Upotreblenie glagolov sovershennogo vida v bolgarskih i russkih otritsatel'nyh podbuditel'nyh predlozhenij.] // *Съпоставително езиковедие*, 1991, кн. 2, 17 – 21.
- Попов 1976:** Попов, К. По въпроса за „българския конюнктив“. [Popov, K. Po varpasa za „balgarskiya konyunktiv“.] // П. Пашов, Р. Ницолова (съст.) *Помагало по българска морфология. Глагол.* София: Наука и изкуство, 1976, 375 – 385.
- Речник 1999:** *Старобългарски речник.* Том I. [Starobalgarski rechnik. Tom I.] София: Изд. „Валентин Траянов“, 1999.

- Станков 1976:** Станков, В. *Конкуренция на глаголните видове в българския книжовен език.* [Stankov, V. Konkurentsia na glagolnite vidove v balgarskiya knizhoven ezik.] София: Изд. на БАН, 1976.
- Чакърова 2003:** Чакърова, К. *Аспектуалност и количество.* [Chakarova, K. Aspektualnost i kolichestvo.] Велико Търново: Фабер, 2003.
- Чакърова 2009:** Чакърова, К. *Императивът в съвременния български език.* [Chakarova, K. Imperivat v savremenniya balgarski ezik.] Пловдив: Пигмалион, 2009.
- Чакърова 2017:** Чакърова, К. Семантико-функционална характеристика на българските перфективи. [Chakarova, K. Semantiko-funktsionalna harakteristika na balgarskite perfektivi.] // *Доклади от Юбилейната научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“, посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев, 10 – 11 ноември 2016 г.* Св. Коева, П. Бъркалова (съст.), София, Издателство на БАН, 2017, 82 – 99.
- Чакърова 2018:** Чакърова, К. Граматични средства за изразяване на забрана в славянските езици (наблюдения върху българския, руския и полския език). [Chakarova, K. Gramatichni sredstva za izrazyavane na zabrana v slavyanskite ezitsi (nablyudeniya varhu balgarskiya, ruskiya i polskiya ezik).] // *Славянска филология*, т. 26. Доклади за 16. международен конгрес на славистите в Белград, Сърбия, 2018. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2018, 72 – 84.